

Քաղաքականության վերլուծության ամփոփում | 2020թ.

Բնական միջավայրի և սոցիալ-տնտեսական վիճակի վրա միջազգային ֆինանսական ինստիտուտների ազդեցությունը. ուսումնասիրություններ միջազգային և հայաստանյան փորձից

Սոֆյա Մանուկյան

Այս հետազոտության նպատակն է ուսումնասիրել միջազգային ֆինանսական հաստատությունների կողմից ֆինանսավորվող ծրագրերի ազդեցությունները բնության և մարդկանց սոցիալ-տնտեսական վիճակի վրա: Ուսումնասիրությունը մասնավորապես կենտրոնացել է համաշխարհային մի քանի խոշոր ֆինանսական ինստիտուտների ներդրումների վրա, որոնք կատարվել են տարբեր երկրներում և Հայաստանում հատկապես էներգետիկ և բնական հանածոների ոլորտում: Այս օրինակների, ինչպես նաև տարբեր զեկույցների վերլուծության վրա հետազոտությունը ցույց է տալիս այս ծրագրերի անմիջական ազդեցությունն ինչպես բնության, այնպես էլ բնակիչների սոցիալ-տնտեսական վիճակի վրա՝ ուղիղ կապ ստեղծելով բնակիչների աղքատացման, սոցիալ-տնտեսական վիճակի վատթարացման հետ:

Հետազոտության նպատակն է նաև մատնանշել այն իրավունքները, որոնք հաճախ տուժում են նման ներդրումներից: Դրանք են մաքուր և անվտանգ ջրի և սննդի, բնակության վայրի, ֆիզիկական և հոգեբանական առողջության, մաքուր միջավայրի, կյանքի, աշխատանքի, որոշումների կայացմանը մասնակցության և այլ իրավունքները: Ուսումնասիրության նպատակն է պետությանը, ներդրողներին և ֆինանսական ինստիտուտներին առաջարկել այնպիսի քաղաքականություններ, որոնք չեն խոչընդոտի մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում պետության պարտավորությունների իրագործմանը:

Հաշվի առնելով, որ ինչպես աշխարհի մի շարք զարգացող երկրներում, այնպես էլ Հայաստանում, ներդրումները դիտարկվում են սոցիալ-տնտեսական վիճակի բարելավման լավագույն գործիք, իսկ ներկայումս մեր պետությունը ստիպված է բյուջեից ավելի շատ գումար հատկացնել նախկինում գոյացած պարտքերի տոկոսները մարելու, քան, օրինակ, առողջապահության, կրթության և այլ ոլորտների համար, ուստի կենսակայուն քաղաքականությունների մշակման համար ներկայացնում ենք քայլեր, որոնք անհրաժեշտ են ոչ միայն ներկայիս սոցիալ-տնտեսական վիճակի բարելավման, այլև հետագա սերունդներին ևս առողջ և անվտանգ միջավայրի և իրավունքների լիարժեք իրագործման մթնոլորտ ապահովելու համար:

Քաղաքականություններ պետության համար՝

- Ցանկացած ծրագրի, հատկապես էներգետիկ և բնական ռեսուրսների ծրագրերի ֆինանսավորմանը հավանություն տալուց առաջ նախ իրականացնել սոցիալ-տնտեսական գնահատում ինչպես ծրագրի օգուտների, այնպես էլ բնակչության և բնության վրա ուղղակի և անուղղակի բացասական ազդեցությունների մասին՝ այս կերպ պարզելով նման ծրագրերի կարճաժամկետ և երկարաժամկետ օգուտներն ու վնասները բնության, տնտեսության, առողջապահության և այլ ոլորտներում: Միևնույն ժամանակ, իրավապաշտպանների, օրինակ, Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակի մասնակցությամբ էլ ուսումնասիրել ծրագրի հնարավոր ազդեցությունները մարդու իրավունքների վրա՝ իրավախախտումները և պետության պարտավորությունների իրագործման խոչընդոտները կանխելու նպատակով:
- Ներդրումային ծրագրեր մշակելիս կամ հավանություն տալիս բնապահպանական և մարդու իրավունքների չափանիշները հաշվի առնելուց զատ ավելացնել լրացուցիչ չափանիշներ, որոնք ուշադրություն կդարձնեն ծրագրի՝ աղքատության հաղթահարման, զենդերային արադության և կլիմայական փոփոխությունների մարտահրավերները և դրանց հաղթահարման ուղիներ կպարունակեն: Նման չափանիշների մշակման մեխանիզմներ է առաջարկում, օրինակ, ՄԱԿ-ի Զարգացման ծրագրի և ՄԱԿ-ի Շրջակա միջավայրի ծրագրի համատեղ մշակած Աղքատություն-Բնապահպանություն նախաձեռնությունը՝ առաջարկելով աղքատության հաղթահարումը և բնապահպանությունը մշտապես ընդգրկել տնտեսական ոլորտում քաղաքականությունների մշակման գործընթացներում: Նման չափանիշների կիրառումը կարևոր է դիտարկվում ոչ միայն պետության իրականացրած ծրագրերում, այլ նաև պետության կողմից պետք է առաջադրվի մասնավոր սեկտորին՝ վերջինիս գործունեության մեջ ներառելու նպակատով:
- Պետությունը պետք է շարունակաբար ձգտի բազմազանացնել վերականգնվող էներգիայի աղբյուրները՝ ձգտելով կիրառել միջավայրի համար անվնաս և կենսակայուն տարբերակները՝ միևնույն ժամանակ վերափոխափոխելով նախկինում վերականգնվող էներգիայի աղբյուր համարվող այնպիսի տեսակները, որոնք այսօր արդեն բազմաթիվ քննադատությունների են արժանանում, ինչպես օրինակ հէկ-երի պարագայում է:
- Ներդրումային ծրագրեր մշակելու ընթացքում և հաստատելուց առաջ մշտապես ապահովել հանրային մասնակցությունը և հաշվի առնել հանրային կարծիքը որոշումների կայացման ընթացքում: Այս նպատակով անհրաժեշտ է համայնքներում ապահովել տեղեկատվության հասանելիությունը ինչպես նոր տեխնոլոգիաների օգնությամբ (համայնքապետարանի կայքում և սոցիալական էջերում տեղեկատվության տեղադրում, առցանց լրատվամիջոցներով տարածում), այնպես էլ հին մեթոդների կիրառմամբ՝ բնակիչների ծանուցում, տեղական թերթերում հրապարակում, հեռուստացույցով հայտարարում: Իսկ ահա բնակչության մասնակցության ապահովման և կարծիքը հաշվի առնելու նպատակով անհրաժեշտ է

ապահովել ինչպես ենթակառուցվածքների առկայությունը (օրինակ, քննարկումների համար համապատասխան մեծության սրահ), այնպես էլ բնակիչների համար հետադարձ կապի հասանելիությունը (հարցերի, առաջարկների համար), ծրագրերի շուրջ քվեարկելու հնարավորությունը և այլն:

- Իրագործվող ծրագրերի շուրջ հանրությանը ներկայացնել հաշվետվություններ ինչպես պետական բյուջեից կատարված ծախսերի, այնպես էլ համայնքային հողատարածքներում իրականացվող ծրագրերի շուրջ: Մինևույն ժամանակ մշակել և ավելացնել կենսաբազմազանությամբ հարուստ տարածքների պահպանվող գոտիները՝ ձգտելով դրանք զերծ պահել զարգացման ծրագրերից:
- Բնական միջավայրի աղտոտման կամ բնական միջավայրին հասցրած վնասների համար բացի բարձր տուգանքներ սահմանելուց, անհրաժեշտ է նաև ուժեղացնել վերահսկողությունը և ամրապնդել բնական միջավայրի մոնիթորինգային մարմինների, տեսչությունների գործունեությունը:
- Ներդրումային համաձայնագրերում պետությունը պետք է խուսափի հարկային այնպիսի լայն արտոնություններ և խթաններ սահմանելուց, որոնք ֆինանսական ինստիտուտներին և ընկերություններին գերշահույթ ապահովելով՝ պետությանը թողնում են աղտոտված/վնասված միջավայր, աղքատացած համայնքներ և պետական պարտքի ավելացած բեռ: Նման հարկային արտոնություններից են, օրինակ, հարկային արձակուրդները, հարկաբյուջետային կայունացման դրույթները. վերջիններս ներառելով պայմանագրերում՝ ներդրողները պաշտպանում են իրենց քաղաքական, օրենսդրական ռիսկերից, որպեսզի, երբ, ապագայում օրենքների հնարավոր փոփոխություններ լինեն, դրանք չունենան ազդեցություն ներդրումային ծրագրի վրա: Սակայն այս դրույթի կիրառումը կարող է խոչընդոտ դառնալ պետության՝ մարդու իրավունքների և բնության պահպանության իր պարտավորություններն իրագործելու համար:
- Ֆինանսական ինստիտուտների հետ բոլոր ֆինանսական պայմանավորվածությունները պետք է համաձայնեցվեն նաև խորհրդարանի հետ:
- Պետությունը պետք է նաև վարքի նորմեր մշակի պետական ծառայողների, այդ թվում՝ քաղաքական և դիվանագիտական գործիչների համար՝ կանխելու որևէ ներդրումային ծրագրի հետ վերջիններիս շահերի բախումը՝ սահմանելով, օրինակ մի քանի տարվա «սառեցման» ժամկետ, որից հետո միայն կարելի է ստանձնել շահերի բախմանը չհանգեցնող պաշտոն:

Քաղաքականություններ մասնավոր սեկտորի (ֆինանսական ինստիտուտների, ընկերությունների) համար՝

- Բիզնես նախագծեր կազմելիս և ֆինանսավորելիս առաջնորդվել ՄԱԿ-ի Գլխավոր քարտուղարի հատուկ ներկայացուցիչ Ջոն Բագիի՝ Բիզնեսի և մարդու իրավունքների մասին առաջնորդող սկզբունքներով, որոնք համապատասխան քայլեր են առաջարկում

ծրագրեր իրականացնելիս մարդու իրավունքները հարգելու և պետությանը՝ այս ոլորտում իր ստանձնած պարտավորությունների իրագործմանը չխոչընդոտելու համար:

- Թարմացնել և բարելավել սեփական չափանիշները՝ ներառելով վերը նշված Բազիի սկզբունքներն ընկերությունների և բանկերի հոչակած չափանիշներում:
- Խուսափել կենսաբազմազանությամբ հարուստ տարածքներում ծրագրեր ֆինանսավորելուց և իրագործելուց, ինչն անդառնալի կորուստ կարող է պատճառել ինչպես տվյալ երկրի էկոլոգիայի, այնպես էլ համաշխարհային մասշտաբով կլիմայի համար:
- Ծրագրեր ֆինանսավորելիս գործել թափանցիկ, նաև հասանելի դարձնել տեղեկատվությունն այն կոմերցիոն բանկերի մասին, որոնց միջոցով ծրագրերը ֆինանսավորվում են:
- Իրականացնել անկախ հետազոտություն և արձանագրել ֆինանսավորած ծրագրերի ոչ միայն դրական, այլև բացասական արդյունքներն՝ այս կերպ տուժածներին հասանելի դարձնելով հատուցում, իսկ ապագա ծրագրերի համար շտկելով բացթողումները:
- Ծրագրեր ֆինանսավորելիս՝ զերծ մնալ տնտեսական նախապայմաններ առաջադրելուց և այս կերպ պետությունների՝ քաղաքականություններ ինքնուրույն մշակելու իրավունքը խարխլելուց:
- Քաջալերել տնտեսության դիվերսիֆիկացիա և ֆինանսավորել կենսակայուն նախագծեր:
- Պետական կառույցների հետ համագործակցությամբ ապահովել ծրագրերում տեղական համայնքների և քաղհասարակության ինչպես լիարժեք մասնակցությունն, այնպես էլ հաշվի առնել նրանց կարիծիքն ու զեկույցները:
- Պարտադիր դարձնել ծրագրից ստացած եկամուտներից տեղական համայնքներին մասնաբաժին հատկացնելը:
- Ծրագրի ֆինանսավորումը տրամադրել միայն միջավայրի վրա բնապահպանական և սոցիալական ազդեցությունների մասին գնահատականին տեղացիների, քաղհասարակության ներկայացուցիչների և ազգային մասնագետների համաձայնություն տալուց հետո: Իսկ ծրագրի իրականացման ընթացքում մշտադիտարկել ծրագրի ազդեցությունը բնական միջավայրի և մարդու իրավունքների վրա:
- Ընդունելով, որ յուրաքանչյուր պետություն առանձին և յուրահատուկ մշակութային ժառանգության կրող է, իսկ որոշ պետություններ էլ կրում են մեկից ավելի մշակութային, էթնիկական ժառանգություն՝ նախատեսվող ծրագրերի համար իրականացնել առանձին ուսումնասիրություն՝ պարզելու յուրաքանչյուր պետության և այդ պետությունում բնակվող ազգությունների վրա այդ ծրագրերի նաև մշակութային ազդեցությունը և ձգտել խուսափել նրանց նաև մշակութային ժառանգությունը վնասելուց:

Սույն հետազոտությունը հնարավոր է դարձել Բաց հասարակության հիմնադրամներ - Հայաստանի ամբողջական ֆինանսական օժանդակության շնորհիվ՝ հանրային քաղաքականության հետազոտությունների կրթաթոշակներ ծրագրի շրջանակներում: Զեկույցում տեղ գտած վերլուծություններն արտահայտում են հեղինակի տեսակետը և կարող են չհամընկնել Բաց հասարակության հիմնադրամների - Հայաստանի դիրքորոշումների ու տեսակետների հետ: